

Het Hof en Klooster te Nieuwenrode in de 12^e en 13^e eeuw onder Wolvertem en Meise

HET ONTSTAAN

Zoals alle abdijen in de 12e en 13e eeuw heeft de abdijs Grimbergen het er op aan gelegd haar geestelijk werk te ondersteunen door de aanwinst van goederen, waarvan de hoeven het kernpunt waren. In de streek, waar de in 1132 opgerichte Norbertijnerabdijs gevestigd was bestonden van ouds meerdere grote hoven. Het is haar moeilijk geweest de hand hierop te leggen door giften of aankoop, daar de meeste ofwel reeds in bezit waren van andere abdijen ofwel in handen waren van toen nog belangrijke plaatselijke riddersgeslachten. Van de eerste heeft ze wel een deel overgenomen, o.a. van de St.-Cornelimumsterabdijs van Aken of St.-Vaast te Atrecht, b.v. het hof te Woelmont te Neder-Heembeek en te Puurs, maar dit was niet voldoende; van de tweede heeft ze er eveneens overgenomen, b.v. het hof te Amelgem onder Meise, Poddegem onder Grimbergen, Lovegem onder Brussegem, enz. Verder bleef ze in concurrentie met andere nabij gelegen abdijen, zoals Affligem, Dielegem, Groot-Bijgaarden, enz. Zo bleef haar slechts één uitweg over: de ene uitbreiden en andere oprichten. Daartoe had ze de geschikte ruimte in de onmiddellijke omgeving, ten noorden van de abdijs, die nog door zeer uitgestrekte bossen was bezet.

Een typisch voorbeeld van de uitbouw van een nieuw hof is Nieuwenrode, *Novum Sartum* in de oorkonden genoemd. De naam zegt het duidelijk: een nieuw ontgonnen deel, genomen uit het bos. De oudste vermelding, uit 1154, noemt het « *Neuenerothe* » (1). Deze ontbossing kon in 1154 niet oud zijn en hoogstens een halve eeuw opklimmen.

De eerste kern is het dubbelklooster van norbertinessen geweest, zoals voor alle abdijen van naam uit die tijd. Over de oprichting ervan is ons niets bepaalds gebleven. Alleen door G. Van Wemmel, die een *Historia necrologica* van de abdijs schreef in 1661 (2), weten wij dat het vrouwenklooster omstreekt 1140 werd opgericht. De zusters stonden er onder de leiding van een praepositus of proost, een kloosterling van Grimbergen. Zij moeten het er moeilijk gehad hebben. De abdijs heeft getracht het in leven te houden, o.a. door de schenking in 1177 van het *altare de Ruscebruc* (aan de Rupel) door Alardus, bisschop van Kamerijk (3), en het aanhechten van een hof en goederen, maar in feite, gezien ze zelf rechtstreeks de goederen uitbaatte en deze aldus in de gemeenschappelijke kas terechtkwamen, had het vrou-

(1) Ag., Cart. I, nr. 39. - Cart. II, f° 218.

(2) Ag., handschrift.

(3) Ag., Cart. I, nr. 52.

wenklooster geen eigen dotatiegoed, behalve het altare van Ruisbroek. Aldus aanzag het bestuur van de abdij Grimbergen, in tijden dat het niet zo goed ging, Nieuwenrode soms als een lastpost en werd ze rond 1270 opgeheven ten tijde van abt Gosuinus, aldus notas van abt A. Spira (1543-1568). De overgebleven zusters verspreidden zich in de hoven van de abdij, Amelgem, Eversem, Hasselt, om er samen met de fratres de uitbating te verzorgen (4). Dit is al wat wij over dit vrouwenklooster weten.

Het kan wellicht lakonisch klinken, maar wij hebben de indruk dat de abdij meer bekommerd is geweest met het tijdelijke, het hof, de *curtis* of *curia de Novo Sarto*, dan met het geestelijke. Inderdaad, hierover bezitten wij een vrij uitgebreide reeks oorkonden uit de 12e en 13e eeuw, waardoor wij de groei van het hof duidelijk kunnen volgen. Hetgeen ons hierin het meest heeft verwonderd is het feit dat het hof te Nieuwenrode, onder Meise gelegen, en dat wij steeds uitsluitend aan deze plaats toeschreven, eerder onder Wolvertem moet geplaatst worden, waar het grootste aantal goederen was gelegen, zodat wij eerder als titel van deze bijdrage zouden gegeven hebben : « De goederen van de abdij Grimbergen te Wolvertem ». Feit is nu ook dat het oud klooster en hof op een boogscheut van de grens van Wolvertem lagen en aldus rondom de grens van Wolvertem en Meise waren gevestigd.

De groei van het hof kunnen wij volgen uit de oorkonden. De oudste vermelding is, zoals wij zegden, van 1154 (5). In deze oorkonde wordt niet gezegd dat het een gift is ten voordele van het vrouwenklooster, maar alleen aan de abdij Grimbergen. Dit is o.i. een oorspronkelijke fout van de abdij Grimbergen, en zal zo voortgaan tot in de 14e eeuw, op de uitzondering na van het *altare de Ruscebruc*. Het gaat hier duidelijk om het hof en niet het vrouwenklooster. O.i. is deze oorkonde het begin van het hof. Hierdoor geeft Walterus Berthout, Grimbergensis ecclesie advocatus, ter gelegenheid van de opvolging van abt Theodorus in 1154, een algemene bevestiging van de toenmalige abdijsgoederen. Wij lezen immers dat het hier gaat om reeds vroeger verworven bezittingen, o.a. de Tangemolen, 15 jaar te voren verkregen, dus rond 1139-1140. De vermeldingen, die in de bevestiging van 1154, beginnen alle met de woorden : *circa idem tempus* en *eadem tempore*, zodat wij mogen aannemen dat al de hier vermelde bezittingen van rond 1140 dagtekenen. Dit moet ook het geval zijn geweest met de kern van het hof te Nieuwenrode. Wij lezen inderdaad : *Circa idem tempus Gerardus de Wolverthem, vir ingenuus, allodium suum, tres videlicet mansos in Nuenroth cum decima que ipsius erat usque in Netheerhem, ecclesie beati Petri Grimbergensis, heredum suorum assensu legitime dedit* ». Gerardus de Wolverthem is een opvolger van Anulfus

(4) D.J. Delestré, Grimbergen, ESB., jg. 1928, blz. 141-42.

(5) Ag, Cart. I, nr. 39. - Cart. II, f° 218.

de Wolverthem, de stichter van de abdij Dielegem, heer van Wolvertem, rechtstreeks verwant met de andere tak, de van Sotteghem's, die meestal buiten Wolvertem verbleven en grote interessen hadden in de omgeving van Aalst. De van Wolverthem's en van Sotteghem's, eveneens verwant met de heren van Asse volgens Beda Regaus (6), de ridders van Meise, Beigem en Eppegem, behoren in die tijd tot de voornaamste Brabantse riddersgeslachten, die ook met een Ywanus de Jette of Wolvertem, de graven van Aalst onder hun verwanten tellen.

Niet alleen van *Gerardus de Wolverthem*, maar ook van *Arnoldus de Ascha, ex parte uxoris sue Er., Raso de Westerbem, Willelmus de Eppengem en Walterus de Sottengem* worden in dezelfde bevestiging door Walter Berthoud, giffen aan de abdij Grimbergen vermeld, alle gelegen rondom *Nuenroth*. Wij menen daaruit te mogen besluiten dat het hier niet gaat om afzonderlijke giffen, maar om een geheel onder de leiding van de families *de Wolverthem - de Sotteghem*. In dit geval gaat het om de kern van de zaak: *Nuenroth*, de stichting van het hof en zeer waarschijnlijk de dotatie van het vrouwenklooster. Wie tot heden dacht dat deze stichting aan de Berthouts kon toegeschreven worden, komt bedrogen uit. Het is het geslacht *de Wolverthem* dat aan de basis ligt en vooral in latere jaren de uitbreiding heeft bevorderd. Dat het een spontane zaak is blijkt uit het feit dat er op geen enkel ogenblik moeilijkheden met de abdij in deze hoek zijn gerezen, waar men in andere plaatsen, zoals b.v. te Wommel, jarenlang geprocest heeft tegen de plaatselijke heren. Nieuwenrode is dus wel degelijk een setichting van uit Wolvertem.

Waaruit bestond het oorspronkelijk domein van Nieuwenrode?

Geraard van Wolvertem schonk rond 1140 drie mansi allodiaal goed, dus familiegoed, vrij van leen of cijnsen, eigensgoed, dat noch van de hertog noch van de Berthouts afhing. De *van Wolverthem's* stonden dus op gelijke voet alhier. Het had een grootte van 36 b. en was landbouwland, vermits het tiende opbracht. Van bostiende was er geen spraak in die tijd. Het vormde één aaneengesloten blok, van Nieuwenrode tot Nerom onder Wolverthem en was gelegen in een vruchtbaar gedeelte van het dorp. Een deel ervan was in leen uitgegeven aan een priester, Alexander geheten. Het was werkelijk familiegoed, vermits Beatrix, zijn zuster, met haar zoon Arnoldus, hun toestemming moesten verlenen. *Dominus Raso de Westerbem*, een verwante en te Wolvertem wonend, gaf eveneens zijn toestemming en zal er nog een mansus of 12 b. bijvoegen op zijn ziekbed gelegen - *egritudine positus*. Dit laatste stuk werd erfelijk gehouden door de vrouw van

(6) *Beda Regaus, Hafflighemum Illustratum*, dl. I, c. 347, c. 454-455 :
«*De Wolvershem, qui et Ywanus, nobilibus parentibus natus ex antiqua familia de Wolvershem, hodie Wolverthem... Raso junior de Ascha, cuius nepos Ywanus erat*

zekere Wenemaar. Van de 36 b. kocht de abdij 40 solidi erfcijs terug, die behoorden aan de drie broeders van de zuster van Godescalcus, die samen met zijn broeder Osto mede-erfgenamen waren en aldus verwanten van Geraard van Wolvertem. De ganse stamboom is wel vrij ingewikkeld, maar duidt aan dat de 36 b. wel degelijk patrimoniaal goed van Wolvertem waren. Getuigen hier ook : Walter en Geraard Berthout en Willelmus de Eppengem, een verwante van heer Geraard van Wolvertem.

Naast deze drie mansi had ook *Arnoldus de Ascha* langs zijn vrouw Er(mengardis ?) een mansus, dat hij aan de abdij verkocht voor 2 mark. Hier volgt dan de merkwaardige zin : *et ad opus sororum ibidem commemorantium, uxore sua consentienti, in elemosynam libere obtulit*. Deze tekst is wel het bewijs van onze vroegere bewering :

1) dat de abdij Grimbergen steeds voor eigen rekening heeft gehandeld te Nieuwenrode, immers de 12 b. worden aan de abdij (*prefate ecclesie*) verkocht, maar de opbrengst, 2 mark, wordt aan het vrouwenklooster gegeven. Het geld mochten ze ontvangen, maar niet de goederen ;

2) dat rond 1140 er te Nieuweenrode reeds zusters verbleven ;

3) dat uit de context blijkt dat het hier gaat om de mansus bewoond door de zusters (*ibidem commemorantium*). Dit stuk is het bewijs dat het hier in de vijf vidimusbrieven gaat om het *libillus dotis* of om de stichtingsoorkonden ;

4) Vermits er ook een leenman, de zonen van Nicholaus de Itegem, op dit mansus was, wordt deze vergoed voor 3½ mark, die niet aan het klooster, maar aan de abdij Grimbergen worden geschonken, om aldus over een vrij allodiaal goed te kunnen beschikken. Ook het erfrecht van bebouwing, dat aan zekere Arnoldus, een *rusticus* of landbouwer, behoorde, werd voor 2 mark aan Grimbergen gegeven. Het door ons voorgestelde principieel : « alle goederen aan de abdij » wordt aldus duidelijk bevestigd.

Uit dit alles blijkt zeer duidelijk dat het hier gaat om de grond zelf, waarop het klooster wordt gevestigd. Het wordt werkelijk vrij gemaakt van alle mogelijke banden.

Om het plechtige karakter van deze oorkonde te bevestigen wordt de akte verleend « *Hec omnia facta et peracta sunt in ecclesia de Wolverthem, hiis presentibus testibus, videlicet Gerardus de Wolverthem — op de eerste plaats —, Wenemaro et Alardo de Beingem, Arnaldo de Itegem, Rasone de Westerhem et aliis quampluribus* ».

In dezelfde oorkonde treedt ook op Willebruus de Eppengem, hoger vernoemd, die voor de zielerust van zijn moeder Alogies, een ander mansus *in Nederhem*, gelegen en palend aan vn. mansi, aan de abdij schenkt.

Ten s'lotte koopt Walterus de Sottengem, uit de tweede tak van het huis van Wolvertem, twee mansi, in dezelfde buurt gelegen, terug in en schenkt ze aan de abdij. Een mansus daarvan

werd in erfgoed gehouden door een Albertus Luken en een ander in leen door *Rigandus de Lippinlo* en diens broeder. Beide werden ontlast ten voordele van Grimbergen. Getuigen waren nogmaals voor *Weernerus notarius, domini* Walterus Berthout, Wouter en Geraard, zijn broeders.

Wij herhalen het : het gaat hier om een plechtige oorkonde, de oorkonde van een libellus dotis. Maken wij even de rekening : 8 mansi of 96 bunder land, plus de gift van 5½ mark en 40 solidi. Dit al is een zuivere gift door één familie en verwanten. Zulks geschiedt slechts uitzonderlijk en met een welbepaald doel : een stichting.

Dit is dan ook de oorsprong van het klooster en de kern van het hof te Nieuwenrode. Grimbergen dankt het aan het huis van Wolvertem met de toestemming van haar heren, Walter en Geraard Berthoud, wiens aanwezigheid wij niet mogen vergeten te vermelden.

Noteren wij ten slotte dat, alhoewel nergens gesproken wordt van een stichting, die er trouwens reeds was op dat ogenblik, het hier gaat om een gezamenlijke gift, die de stichting moet bevestigen en in stand houden voor latere tijden. Hiervoor hebben de heren van Wolvertem op de eerste plaats gezorgd. Aldus volgden ze het voorbeeld van hun voorvader Onulfus.

Met deze oorkonden wordt, op een paar uitzonderingen na, te Wolvertem een periode afgesloten, waarin de eerste heren van Wolvertem giften doen van vruchtbare gronden in het zuidelijk deel van de gemeente. Eens de ruimte alhier opgebruikt, kijkt men uit naar het noordelijk deel, nog immer bezet door uitgestrekte bossen.

DE VERDERE UITBREIDING

Er verloopt nu een tijd voor wij nieuwe aanwinsten noteren. Eerst in 1170 volgt een belangrijke gift, deels nog aansluitend bij de eerste reeks, maar reeds deels verwant met de nu volgende. Het gaat er om de gift van *Gillelmus de Eppengem*, die wij reeds in 1140 aantreffen als begiftiger. Op zijn sterfbed — *egrotans et mortem metuens* — schenkt hij « *partem allodii sui, quod ex libere hereditate eatenus tenuerat, mansum videlicet in Netherhem et silvam suam in Ymetha* » (7) met toestemming van zijn vrouw Hildegarde en dochter Elizabeth. Gerardus Berthoud wordt er bij geroepen — *multa me precum instancia conjurante* — opdat deze als *legitimus advocatus* van de abdij, de overdracht zou doen. Na de dood van Willelmus de Eppengem, *Gillelmo igitur defuncto et Grimbergis sepulto*, bevestigen de beide Berthout's, Geraard en Wouter, de gift in tegenwoordigheid van hertog Godfried, Daniël van Crainhem, Geraard van Wolvertem en vele andere. « *Actum est hoc ad sepulturam domini Gillelmi* », zo

(7) Ag., Cart. I, nr. 15.

besluit de oorkonde.

Deze is weerom een van de plechtige oorkonden, die alleen voor voorname personen en giften werden verleend. De oppervlakte van de grond is 12 b., maar deze van het bos van Imde wordt niet vermeld en laat veronderstellen dat het om een uitgestrekt, door elkeen gekend bos gaat. Waar het juist was gelegen weten wij niet. Wij veronderstellen ten noorden van Imde, naar Nerem toe, waar nog in de 18e eeuw vele bossen worden vermeld. De mansus sluit voorzeker aan bij deze vermeld rond 1140.

Men vervolgt de vestiging van het klooster te Nieuwenrode in 1177, door het aanhechten van het *altare de Rusehebruc* door bemiddeling van Alardus, bisschop van Kamerijk, « *ad honorem sancte Dei Genitricis Marie sanctique Johannis Evangeliste ecclesie de Novo Sarto, in usus sororum, ibidem Deo servientium, salvo jure episcopali ... douasse* » (9). Dit is de enige rechtstreekse gift ten voordele van de zusters. Van een klooster wordt er in feite niet gesproken; alleen van de *ecclesia*, toegewijd aan O.-L.-Vrouw en Sint-Jan Evangelist. Wie de persona van de kerk van Ruisbroek was wordt niet gezegd; wel lezen wij de namen van drie *personae* onder de getuigen van de gift. Is het één van deze, dan komen wij terecht bij de bisschoppelijke omgeving.

Door deze gift bekomen de *sorores* de inkomsten van de parochin Ruisbroek aan de Rupel en het begevingrecht van de bedienaar. Van tienden wordt er evenwel niet gesproken.

In de algemene bevestiging van de bezittingen van de abdij Grimbergen door paus Alexander op 7 september 1179 vernemen wij voor het eerst officieel het bestaan van het hof te Nieuwenrode: *curia de Novo Sarto cum annibus que habetis in parochia de Wolverthem* (10). Deze formulering komt stellig uit de abdij en bewijst klaar dat al wat het hof te Nieuwenrode betreft samenhangt met Wolvertem en niet met Meise, zoals steeds werd vooropgezet. De *curia de Novo Sarto* volgt onmiddellijk na Amelgem, hetgeen beduidt dat zij reeds in 1179 op gelijke voet staat met het voornaamste hof van Grimbergen.

Over de *ecclesia de Rushebruc* wordt gezegd *in usus sororum vestrarum*. Dit beduidt dat Ruisbroek van de abdij afhangt, maar ten gerieve is van de nonnen. Het woord « *vestrarum* » verklaart de toestand nader: het zijn nonnen van de abdij en niet nonnen van een afzonderlijk klooster. Ook dit bevestigt nogmaals onze stelling. De rechtstoestand van de kerk van Nieuwenrode is deze van een *ecclesia*, dus een volwaardige kerk en niet van een *appendicium*, zoals van Oppem, St.-Brinius-Rode onder Meise wordt

(8) Deze Gillelmus wordt verder in de tekst door Geraard en Walter Berthoud « *illustrissimus miles* » genaamd. Zulke uitdrukking komt zelden voor in de 12e-eeuwse oorkonden. Wij weten echter niet op welke wijze hij zich heeft onderscheiden. Tijdens de Grimbergse oorlog aan de zijde van de Berthoud's?

(9) *Ag.*, Cart. I, nr. 5.

(10) *Ag.*, Cart. I, nr. 2. - Cart. II, f° 14.

gezegd in dezelfde bulle. Dit statuut dankt de kerk aan de abdij, die ze vanaf haar oprichting rond 1140, onmiddellijk onafhankelijk heeft gemaakt van de moederkerk Meise en door de proost van de nonnengemeenschap liet bedienen. Normaal zouden wij hierover een oorkonde moeten bezitten in het zo volledig Cartularium I, dat reeds in 1224 werd opgesteld. Wij veronderstellen dat een deel van de oudste oorkonden omkwamen in de brand van de abdij in 1142 (11). Behalve de stichtingsoorkonde van 1132, bezitten wij niets vóór 1147.

Rond 1186 hebben wij een bevestigingsbrief van Walterus de Sottengem en zijn broeder Oliverus van een mansus grond, gelegen naast het klooster van Nieuwenrode: *claustrum suo vicinius adjacentem* (merk op dat dit de eerste en laatste vermelding is van het « *claustrum* »), dat bewerkt werd door Lambertus Luscus, de opvolger van Albertus Luscus, vernoemd in de oorkonde van rond 1140. Hij vermeldt daarenboven dat dit een gift was van *pater noster, Walterus, nostraque mater Alaisa, sororibus in Novo Sarto Deo et beate Marie servientibus*; hetgeen niet gezegd werd in de akte van r. 1140. Dit is dus andermaal de bevestiging van onze stelling hiervoor uiteengezet. Van de andere mansus wordt niet gesproken, daar het een leen was. Verder vernemen wij nog dat hun moeder Alaisa voor de zielerust van haar man voordien nog 1 bunder land met de derde schoof ervan, had geschonken. Maar hierover bestond geen zekerheid, daar de ene beweerden (*homines nostri*, dus de leenmannen van Walter en Olivier) dat dit bunder nog steeds aan de van Sottegem's behoorde en de andere aan de nonnen van ouds toekwam — *alii sororum fuisse asserebant* —. In elk geval hoort het van nu af aan de zusters. Diezelfde vrouwe Alaisa schonk ook een gedeelte van haar jachtgebied, *que de nostro nemore assumpta est* en dat lag tegenover haar jachtgebied — *sue indagini est apposita* —. Diezelfde schonk ook nog een bunder land gelegen in de *Wolvertemkouter*: *in cultura de Wolverthem* (12).

Deze akte is vooral interessant omdat er herhaaldelijk gesproken wordt over de *sorores de Novo Sarto*, waarvan in de vroegere stukken van r. 1140 geen gewag werd gemaakt. Bovendien is de slotformule van belang. Hierin wordt verklaard dat de oorkonde verleend werd op het altaar van Nieuwenrode in tegenwoordigheid van abt Simon van Grimbergen (1186-1191?), vijf kloosterlingen van Grimbergen en « *totoque sororum conventu assistente*. Vooral de latijnse tekst is interessant: « *in Novo Sarto ... ad altare accessimus et predictam elemosinam, sicut moris*

(11) *Chronyke van Nederlant*, uitgave Ch. Piot, Brussel, 1879, a° 1142, «doen verbernde tcloester van Grimberghen». - J. Gramaye: *anno 1142 Godefridus II obiit et claustrum Grimbergense concrematum est*».

(12) *Ag.*, Cart. I, nr. 56.

est, in eodem altari cun libro — d.i. : met de oorkonde in handen — *contulimus* » (13).

In een stuk van 1191 vernemen wij de intrede van een dame Elisabeth in het klooster te Nieuwenrode. D. J. Delestré twijfelde of het niet te Kortenberg was, maar de tekst, bij nader onderzoek, is duidelijk. In deze oorkonde bevestigt hertog Hendrik de gift door *quedam Elizabeth* van haar *allodium in territoriode Cortberke, in vico que dicitur lendlengem* aan de abdij Grimbergen. *Grimbergensi ecclesie, dum inibi recepta est in sororem* (14). *Inibi* slaat rechtstreeks terug op de *ecclesia Grimbergensis*. Waarom zou ze anders deze gift aan Grimbergen hebben gedaan? Dit was toch het gebruik in die tijd dat een dame, die in het klooster treedt, een gift meebracht. Deze dame was ongetwijfeld van edele afkomst, opdat de hertog in persoon hier optrad. Na abt Symon volgt onmiddellijk proost Amelricus van Nieuwenrode als getuige samen met een grote schaar edellieden van de hertog en vijf verwanten van Elisabeth, alle afkomstig uit Strombeek — *Item de strumbecca Paridanus, miles, Willelmus de Aneto, Wichmannus Domeslach, Adam et Willelmus, prefate Elizabeth cognati*.

Uit dit vrij belangrijk allodiaal goed, zoals wij uit registers van rond 1300 vernemen, zal het klooster geen rechtstreeks profijt trekken. Aldaar staat het steeds afzonderlijk onder Kortenberg ingeschreven, dan wanneer b.v. *de curia de Novo Sarto* onder Wolvertem - Meise een geheel blijft vormen.

Uit voorgaande stukken en volgende blijkt dat het klooster zijn beste periode tegemoet gaat.

Van rond dezelfde tijd dagtekent een stuk, waarin gezegd wordt dat *domina Felicitas de Jmmede, nobilis matrona*, zuster van Gerard van Wolvertem, met toestemming van diens zoon Gosuinus, dochters en verwanten een *mansus* heeft gegeven op haar sterfbed — *de hac vita ad Domimum migrans* — aan de abdij Grimbergen *ad usus monialium Deo ibidem servientium* (15); dit is werkelijk *in het geval Nieuwenrode* een gelijkte uitdrukking geworden. Gelet dat deze gronden door een zekere Golinus erfelijk werden bewerkt, geeft de abdij hem als schade-loosstelling en voor het verzaken aan zijn rechten 7 mark.

Wanneer wij op dit ogenblik even de rekening maken van wat het vrouwenklooster aan de abdij heeft opgebracht, komen

(13) Zonderling is de laatste getuige: *Theodoricus, abbas de Jeth*. Deze was aldaar abt van 1141 tot 1144. De vraag is: wat komt deze hier doen rond 1188. Sommige menen dat de transcriptor zich vergist heeft en Hildebrand had moeten schrijven. Wij menen dat de scriptor zich in volgende zin heeft vergist: abt Theodoricus was wel getuige in de brief van r. 1140 en men heeft hem als herinnering daaraan nogmaals overgebracht in deze van r. 1186.

(14) Ag., Cart. I, nr. 8.

(15) Ag., oorspr. stuk. Cl. I, nr. 4 met zegel van Arnoud Berthoud.

wij voor de verrassende som van 10 mansi of 120 b., plus 2 bunders, het bos van Imde en het vrij belangrijk familiegoed van zuster Elisabeth onder Kortenberg.

Nu volgt een periode van stilstand, die duurt tot 1220. De ruimte in het zuiden is uitgeput; men werpt voortaan de blikken naar het noorden, de bossen, om nieuwe ontginningen te beginnen.

Ondertussen gebeurt er slechts een uitwisseling van gronden. Na herhaaldelijk aandringen van *Adam, quidam de Wolverthem*, die naast het bunder in 1188 door vrouwe Alaisa aan de abdij gegeven, te Wolvertem-dorp een ander stuk uitbaatte, stemt de abdij er in toe dit bunder uit te wisselen voor twee andere bunders te Nieuwenrode gelegen naast het mansus, dat Golinus reeds vroeger vernoemd, uitbaatte samen met Adam vn. De juiste ligging wordt beschreven als gelegen naast de beek *juxta silvam, que dicta est Forest*. Daar dit al vroeger erfgoed van heer Oliverus de Sotteghem was, wordt deze erbij geroepen en bepaalt deze ook de nieuwe rechtstoestanden van de uitgewisselde grond: deze van Grimbergen te Nieuwenrode worden ontlast van alle banden, het bunder onder Wolvertem wordt opnieuw leengoed.

De akte werd verleend *in capella Novi Sarti coram domino Olivero et hominibus, suis feodalibus, Gerardus de Molenwic* (uit Merchtem), *Walterus de Dilbeke* (leenhouder van de goederen van de van Sottegem's te Dilbeek), *Gosuinus de Saventhem* (leenhouder van hun goederen te Zaventem), *Willelmus de Forest* (de leenhouder van het zeer uitgestrekte woud van Wolvertem), *Henricus de Linthoud* (houder van het hof te Linthoud onder Brussegem) en *Henricus, plebanus de Wolverthem* (16). Wij hebben deze namen even vernoemd om aan te tonen hoever de bezittingen van deze heren van Wolvertem zich uitstrekten.

De eerste aanwinst van bossen te Nieuwenrode geschiedt in 1218. *Obinus de Beingham, vir nobilis et mater ejus, Bertha de Imde* — dus van de tak van Wolvertem — met toestemming van haar tweede echtgenoot, *Boidinus de Belsele*, en hun kinderen, verkopen ditmaal — dus geen giften meer — 9 bunders bos, allodiaal goed, die zullen gevoegd worden bij het ander jachtgebied van de abdij ten noorden van Nieuwenrode klooster gelegen (17). Daar dit gebied onder de jurisdictie van *Walter van Gribergen* valt, bekrachtigt deze de verkoop met zijn leenmannen onder *Grimbergen*.

Een andere aanwinst van bos geschiedt in 1220. *Nobilis vir, Arnoldus de Mense consensu uxoris sue, nobilis mulieris Giselle*, geeft aan de abdij 11 bunders *memoris, que ipum in silva de Wolverthem contingebant sita prope curtem de Novo Sarto*. Deze 11 bunders bos wisselt de abdij vervolgens uit met 11 andere

(16) *Ag., Cart. I, nr. 57.*

(17) *Ag., Cart. I, nr. 29. - Cart. II, f° 93.* Zie over dit eerste jachtgebied anno 1186.

Meise toebehorend, dichtër bij de curtis van Nieuwenrode gelegen (18).

Terzelfder tijd verkopen *Daniel de Tilia* (van der Linden), *Gerardus de Wildre* (van het hof te Wildert onder Wolvertem) en *Arnoldus de Rodhem* (van Sint-Brixius-Rode) met toestemming van vrouw en kinderen al hun rechten aan de abdij Grimbergen, die zij in de mansus hadden, gelegen nabij de *curtis de Novo Sarto*, nl. de vijfde schoof en 12 deniers, die elk van hen voor zijn deel trok, bezet op de erven in die mansus gelegen, plus 2 kapuinen. Derwijze werd deze mansus vrij van alle lasten ten voordele van Grimbergen. Gelegen onder de jurisdictie van Geraard van Grimbergen, werd de verkoop door hem bekrachtigd.

Hierbij voegen *Henricus de Beinghem* 1½ b. land, *Ingelbertus Faber* evenveel en *Beatrix*, zuster *Arnoldus*, *clericus de Lindbosch* een ½ bunder; deze gronden waren gelegen te Singemengem onder Meide. Hiervan inde de abdij *ab antiquo tanquam de allodio suo* het vierde deel van de vruchten.

Oorspronkelijk zal ook dit laatste stuk bedoeld zijn geweest om bij de *curtis* van Nieuwenrode gevoegd te worden, maar kort nadien werd het reeds als afzonderlijk goed aangerekend.

Door de aanwinsten van 1218 en 1220 komt het hof te Nieuwenrode centraal te liggen tussen Wolvertem en Meise.

In mei 1221 wordt het geheel nogmaals vergroot door de gift van «*totam silvam, scilicet fundum cum lignis*, d.i. de grond met het hout, dat gelegen was *prope curtem sororum de Novo Sarto et conjuncta silva, ad eandem curtem pertinente*. Dit al blijft allodiaal goed zoals voorheen. De gift werd gedaan door *Lodevicus de Levedale* met toestemming van zijn vrouw *Beatrix*, wiens erfgoed het was in het bos van Wolvertem *ex parte ejusdem Beatrixis de silva de Wolverthem*. Dit wordt bevestigd door hertog Hendrik (19).

In een volgende oorkonde van 1224, verleend te Grimbergen door Godfried, deken van het gewest Brussel, lezen wij dat bovenvernoemde Lodewijk van Leefdaal en zijn vrouw *Beatrix* «*allodium cujusdam silve ad 16 bonaria cum fundo*» aan de abdij Grimbergen in 1221 hadden verkocht (20). De vraag is nu: gaat het hier om hetzelfde deel bos als dit vermeld in vorige oorkonde? Gelet op het positieve van voorgaand stuk, waarin geen spraak is van verkoop, maar van een gift en de bevestiging door Hendrik I, zien wij niet in waarom in 1224 de deken moet terugkomen op de zaak. Wij nemen bijgevolg aan dat het hier gaat om een mondelinge overeenkomst te dien tijde, in 1221, die eerst in 1224 werd ditgevoerd - wij lezen toch «*peractum in Grimbergis*». Het zijn dus 16 andere bunders bos, naast voorgaande liggende, die er worden bijgevoegd ditmaal mits betaling.

(18) *Ag.*, Cart. I, nr. 21.

(19) *Ag.*, Cart. I, nr. 14.

(20) *Ag.*, oorspr., cl. I., fase 6. - Cart. I, nr. 98.

Tezelfder tijd wisselen vn. personen 3 b. land uit met de abdijs te *Immeda* gelegden, naast hun goed.

Wij vermoeden dat het hier gaat in beide akten om *het Leefdaalbos*, dat nog heden als dusdanig is gekend.

In maart 1222 gaat de aanwerving van bossen rondom Nieuwenrode voort. *Henricus de Wolverthem*, zoon van Oliverus, verklaart dat *Walterus, castellanus de Grijmbergis cum uxore sua Adelicia*, 30 bunder bos, *sita in nemore de Wolverthem prope curtem de Nuwenrode, juxta silvam ejusdem curtis* - dus onder Wolverthem - aan de abdijs heeft gegeven opdat aldus een aaneensluiting zou tot stand komen met het deel dat de abdijs er reeds bezat. Hierover moeten voordien reeds tussen beide partijen moeilijkheden zijn gerezen, die nu werden bijgelegd. Verder wordt bepaald dat de kastelein van Grimbergen de abdijs zou vergoeden voor alle schade, die haar in dit bos zou berokkend worden. Gezien dit bos allodiaal goed van het huis van Wolverthem was, wordt het in dezelfde hoedanigheid overgedragen, zonder enige vergoeding voor de rechten, door vn. Hendrik van Wolverthem (21).

Leggen wij hier nog even de nadruk op een zinssnede uit deze oorkonde: *silva, que sita est in nemore de Wolverthem*. Deze toont aan dat het woud van Wolverthem nog in 1222 zo uitgestrekt was, dat het onderverdeeld werd in bossen. Alleen de aanwinsten van Grimbergen rondom Nieuwenrode bedragen in vier jaar tijd - van 1218 tot 1222 - 66 bunder plus *totam silvam nostram* van Lodewijk van Leefdaal; in het geheel minstens 100 bunder bos.

Op 19 november 1227 hoopt de abdijs 33½ bunder cijnsgoed, gelegen te Westrode en Ingelmarsdike onder Wolverthem van *Walterus de Sottenghem*, zoon van Oliverus. Hierover handelen wij afzonderlijk samen met de aankoop van een tweede deel cijnsgoed in 1246.

In mei 1230 vervolgt de aankoop van bossen rondom Nieuwenrode. *Walter van Sottegem* verkoopt met toestemming van zijn vrouw *Mabilia* en broeder *Egidius* opnieuw 19 bunder en 3 dagw. bos, eveneens gelegen *in nemore de Wolverthem prope curtim de Novo Sarto*, samen met een stuk land ter grootte van een half bunder, gelegen tussen vn. bos en de *curtis* vn. (22). Ditmaal wordt het geen allodiaal goed, maar cijnsgoed; dit duidt op een zekere evolutie in de toenmalige landeconomie die ingeluid wordt in de akte van 1227. Van elk bunder zal de abdijs *jaarlijks* - en dit is een totaal nieuwe uitdrukking tegenover voordien de term «*hereditarie*» - op Sint Martinusdag 1 denier betalen.

Van nu af blijft het een tijd stil in de hoek van Nieuwenrode-Wolverthem. De abdijs richt haar blikken naar andere hoven,

(21) *Ag.*, Cart. I, nr. 58. - Cart. II, f° 98.

(22) *Ag.*, Cart. I, nr. 61. - Oorspr. cl. I, fase 7 met volledig zegel van *Wouter van Sottegem*.

o.a. Woelmont te Heembeek, Eversem onder Beigem en Segelsem onder Muise, Molenwijk onder Merchtem en de parochie-tienden van vele dorpen.

Voor het jaar 1233 staat in Cartularium II onder Novum Sartum een aanwinst van de *medietas silve Arnoldi de Grimbergis*, aangetekend samen met 2 bunder bos gelegen te *Stridonc* onder Meise. De *medietas silve* slaat op het gehele bosgebied van Arnold, heer van Grimbergen en waarin de abdij zekere rechten heeft van ouds. Dus niet bepaald op Nieuwenrode. Alleen de 2 bunder onder *Stridonc* komen in aanmerking (23).

In maart 1237 en februari 1240 volgen nieuwe aankopen van bossen rondom Nieuwenrode. Een eerste deel van het bos te *Vorst* onder Meise gelegen, *juxta Novum Sartum*, bedraagt 28 bunder. Het hoorde in onverdeeldheid toe aan Godfried en Ingelram van Perweis, heren van Grimbergen, door erfrecht van hun vrouwen Alicia en Agnes, uit het huis van Grimbergen afkomstig. Weerom noteren wij de nieuwe wijze van vergoeding: voor elk bunder *jaarlijks* twee cijnsen met Kerstmis, d.i. een cijns voor elk van de twee broeders (24). Een tweede deel van vn. bos te *Vorst*, ook ter grootte van 28 bunder, verkoopt Godfried van Perweis in februari 1240 alleen aan de abdij, eveneens mits een jaarlijkse cijns van 1 denier per bunder. Dit deel was echter leengoed en behoorde aldus aan *Bernardus, miles de Ledeberga* en zijn zuster Margareta, die het vrij maken (25).

Wanneer voordien de abdij al haar aandacht concentreerde op de uitbouw van de *curtis* zelf en hier rond een domein aanlegde, nog enigszins naar het voorbeeld van de oude domeinen uit vorige eeuwen, daar merken wij in dit stadium, dat, eens zulk hof met gronden, weiden en bossen gevestigd, de abdij uitzwermt rondom het oorspronkelijk hof. De aanwinsten houden er nog wel verband mede, maar dan een zeer los verband, dat spoedig aanleiding geeft tot de ontubbeling van het hof of bouw van nieuwe hoven in pas ontgonnen gebieden onder de leiding van de oorspronkelijke kern. Niet overal is dit mogelijk geweest, bv. niet met *het groothof van Woelmont*, waar geen bossen of heide sinds lang meer te vinden waren, maar wel in deze hoek van Brabant, waar men nog in 1220-30 sprak van een nemus, uit verscheidene silvae bestaande.

Bovendien was de abdij steeds koper van alle goede gronden. Een pauselijke bulle zal de abdij zelfs op dit punt komen waarschuwen in 1255 (26), wanneer ze in gevolge een vorige bulle van paus Innocentius van april 1244, die haar toestond de goederen aan te werven van al wie de wereld vluchtte en binnen haar muren zijn intrek nam (27). De abdij was in die tijd altijd

(23) Ag., Cart. II, f° 94.

(24) Ag., Cart. I, nr. 30.

(25) Ag., Cart. I, nr. 34. - Oorspr., cl. I, fase 7.

(26) Ag., Cart. I, fr. 128.

(27) Ag., Cart. II, f. 215 v.

koper. Zij had in die tijd een groot abt, Franco (28), een man met durf en vooruitzicht. Bovendien waren alle grote hoven van de abdij onder de leiding van een eigen werkmeester en eigen fratres in volle uitbating. Dit bracht volgens de nieuwe normen geld op, waarmee de aankopen werden gedekt. Het oude stelsel van erfgoed en leen bestond niet voor de abdij. Deze bezittingen waren alle vrij allodiaal goed. Zij had dus niets te betalen aan derden en baatte zelf of door middel van haar mansionarii de nieuw verworven cijnsgoederen uit. Hiertegen kon de plaatselijke landadel niet concurreren en verkocht daarom - dikwijls uit nood - zijn goederen aan de abdijen, waar ze deze nog een kleine eeuw vroeger konden schenken. Een zelfde periode hebben wij na 1914-18 bij ons gekend, wanneer de landadel zich niet onmiddellijk aanpaste aan de moderne industrialisatie. In oudere termen uitgedrukt: de grondcijnsen alleen, hoe groot ook, volstonden niet meer.

Een voorbeeld van deze dubbele aanmerking is de aankoop van het erfgoed van een plaatselijk boerengeslacht, Sas geheten, tussen 1231 en 1242. Enerzijds uitzwerming, anderzijds verkoop van een gans familie-erfgoed. Voor de deken van Brussel, Stephanus, verklaart de procurator van de abdij enerzijds en Willelmus en Henricus Sas, gebroeders, en zonen van Daniel Sas, dat aan de abdij 12 bunder land werden verkocht, gelegen onder Meise, ter plaatse geheten *Sighbenghem* en *Lendbosch*. Tot voor de verkoop hielden ze deze gronden *hereditario jure* - dus nog volgens het oud stelsel - en betaalden hiervoor de vijfde schoof (29).

In juni 1242 koopt de abdij het ander deel van het erfgoed Sas aan, ditmaal van Nicholaus Gallicus en zijn broeders, mede-erfgenamen van Arnoldus Sas van Nederhem onder Wolvertem. «*Recognoverunt quod verdiderunt totam hereditatem suam, quam tenerunt jure hereditario apud Nederhem in parochia de Wolverthem a dicta ecclesia grimbergensi*» (30).

In juli 1242 geeft ridder Willelmus de Eppengem aan de abdij 10 pond leuvens geld, die hij bezet had op anderhalf bunder bosgrond *juxta curiam de Novo Sarto*». Overeengekomen wordt dat hij dit bos zal mogen bewaren onder bepaalde voorwaarden (31).

Van nu af volgt de aankoop van bossen rondom het hof te Nieuwenrode op bestendige wijze.

In december 1244 koopt de abdij van Jan, zoon van ridder Thomas van Beigem, 7 bunders gedeeltelijk bos en weide, *que silva dicitur Seriec, sita prope novum sartum*, en in leen gehou-

(28) Wij bezitten van abt Franco nog de grote grafzerk in de sacristie van de kerk.

(29) *Ag.*, Cart. I, nr. 91.

(30) *Ag.*, Cart. I, nr. 62.

(31) *Ag.*, Cart. II, f. 94 v.

den van Walter van Sottegem, *dominus de Wolverthem* Voor het erfelijk recht zal de abdij voortaan een denier met Kerstmis betalen. Daar Jan van Beigem nog een minderjarige broeder had, gaf hij voor de volbrenging van deze overeenkomst 9 bunder van zijn allodium onder Beigem in pand (32).

Deze overeenkomst werd nogmaals bevestigd in maart 1245 ter gelegenheid van de verkoop van andere goederen onder Beigem en Heembeek aan de abdij (33).

In mei 1245 verklaart Walterus de Sotteghem dat ditmaal *Oliverus de Saventinis*, een van zijn leenmannen, met zijn toestemming aan de abdij 9 bunder bos - *tum silve, tum prati, tum terre* - dit duidt stellig op een aan de gang zijnde ontginning -, gelegen te *Serijc onder Wolvertem*. Gezien deze 9 bunders leen waren van Walter van Sottegem volgt in deze brief gans het ingewikkeld processus van de overdrachten. Het loont de moeite dit te noteren: gezien vn. Olivier van Zaventem dit goed in leen hield van zijn moeder, Beatrix, en deze laatste het op haar beurt in leen had van Walter van Sottegem, heer van Wolvertem, werd op verzoek en beslissing van zijn mannen en schepenen van Wolvertem *et secundum lege patrie* overeen gekomen dat vn. Olivier vn. leen eerst zal overdragen aan zijn moeder Beatrix en deze door bemiddeling van haar zoon, vn. Olivier, daartoe verkozen als haar mombaar, vn. leen in handen van de leenheer, Walter vn., zal overdragen en te gelijker tijd vrij stellen. Daar er echter een tweede zoon van vrouw Beatrix was, nl. Adam, die juist *ad annos pubertatis pervenerat*, daarom besloten de schepenen dat Walter van Sottegem op zijn beurt dit leen aan Adam zou overdragen, opdat Adam het op zijn beurt *ad opus Grimbergensis ecclesie in manu meam reducens effestucavit*. Walter schonk het ten slotte *jure hereditario* aan de abdij mits 1 denier per bunder en per jaar. Bij deze ingewikkelde plechtigheid waren alle mogelijke rechtspersonen van Wolvertem aanwezig: de *homines*-leenmannen van Walter van Sottegem, de zeven schepenen van Wolvertem: Egidius de Westrode, Arnoldus Coman, Johannes de Linthout, Walterus de Linthout, Godescalus de Loveghem, Arnoldus Paita et Willelmus; de mansionarii van Wolvertem; de heren van de abdij en de meier van de hertog (34).

Op 25 oktober 1246 ontvangt de abdij een *Privilegium magnum* van paus Innocentius IV (35). Hierin wordt *novum Sartum* vernoemd onder de reeks *curtes de Wolemont, de Novosarto, de Kerberghe, de Poddenghem et de Averchem cum omnibus pertinentiis earundem*. Dit zijn de vijf grote hoeven met Amelgem. Verder lezen wij: *redditus et possessiones quos habetis in villa de Wolverthem, etc.*

(32) Ag., oorspr. cl. I, fase 8.

(33) Ag., Cart. II, f. 96.

(34) Ag., Cart. II, f. 96 v.

(35) Ag., oorspr. cl. I, fase 18. - Cart. II, f. 123-125.

In januari 1247 noteren wij de zeer belangrijke oorkonde omtrent het cijnsgoed van de abdij te Wolvertem. Deze is een soort vrijheidskeure, die wij afzonderlijk zullen ontleden met het stuk van 1227. In mei 1250 wisselt Lodewijk van Leefdaal, junior, een dagwand weide, onder Imde gelegen, uit met een ander stuk weide nabij zijn eigen hof gelegen (36).

Op 1 augustus 1256 noteren wij een uitwisseling van goederen van de abdij ten voordele van een Goilimus de Wilre, houder van het hof te Wilre. Deze hield hereditario 12 bunder bos te Vorst, naast het hof te Nieuwenrode gelegen, van de kastelein van Grimbergen, die het van de abdij in leen hield. Goilinus van Wilre wisselde deze 12 b. bos uit voor 12 b. land, te Imde gelegen, die allodiaal goed van de abdij waren. Deze uitwisseling vergde echter een ganse procedurekwestie in de aard van de voorgaande onder Wolvertem.

Op 25 december 1266 doet de abdij andermaal een uitwisseling van gronden onder Wolvertem (37). Vijf bunders land gelegen in *parrochia de Ymda* worden uitgewisseld met 3 bunders land onder Wolvertem en Oppem gelegen en 2½ b. leen onder Wolvertem, uitgebaat door Margareta, dicta de Overbeke (38).

In 1267 noteren wij een laatste aankoop van 7 bunder bos en weide *prope monasterio de Novo Sarto* voor 20 solidi Brussels, te betalen aan Jan de Wert en zijn vrouw Elizabeth (39).

Hiermede sluiten wij een ganse periode af. In feite eindigt ze reeds in 1246 met het *Privilegium magnum* en luidt de oorkonde van 1247 de overgang in van een nieuwe tijden.

Globaal bekeken onderscheiden wij volgende stadia: 1° Rond 1140 de stichting van klooster en hof; 2° Vanaf 1170 vooral aanwinsten van landbouwgronden, uitgedrukt in mansi; 3° Vanaf 1215 de aanwinsten van bossen en het uitzwermen rondom de curia de Novo Sarto; 4° Na 1245 de stabilisatie, waar nog enkel uitwisselingen te noteren vallen, en het begin van een nieuwe periode, waarin de rechtstreekse uitbating vervangen wordt door het nieuwe cijnsstelsel. Dit laatste punt bespreken wij nu. De grote periode van de abdij valt onder het abbatiaat van Hescelo, Willem en Franco.

Voor het geheel noteerden wij een aanwinst van ruim 124 bunder land, plus een gehele, niet nader omschreven *hereditas* in 1242 en meer dan 226 bunder bos plus een niet omschreven *silva* in 1221 en een jachtgebied in 1186. Dit maakt een complex van ruim 360 bunder. Voegen wij hierbij het cijnsgebied van 73 bunder en 3 dw, samen ruim 430 bunders.

(36) Ag., Cart. II, f. 98.

(37) Ag., Cart. II, f. 97.

(38) Ag., Cart. II, f. 99 v.

(39) Ag., Cart. II, f. 97 v.

Het cijnsgebied werd in tweemaal verworven, nl. in 1227 en 1247. Op 19 november 1227 verleent *Walterus de Sottenghem, filius nobilis viri Oliveri de Sottenghem censum quondam perpetuum, quam in allodio habui de Wolvertbem, fratre meo Egidio presente et consentiente et uxore mea Mabilia consensum adhibente* een oorkonde, waardoor hij deze vrijelijk verkoopt aan de abdijs Grimbergen, echter zonder vermelding van prijs (40). Daarop volgt de beschrijving van de cijnsgoederen met de ligging van de stukken, de onderverdelingen, het bedrag van de cijnsen en de namen van de cijnshouders.

- Henricus de Stoct is verschuldigd van 7 bunders 4 solidi brussels met Kerstmis en 4 s. met St.-Jan Baptist.
- Henricus de Beke van 5 bunders 14 s. met Kerstmis.
- Dezelfde van 5 bunders 3 sol. met Kerstmis, 3 s. in midden mei en 3 s. met St.-Remigius.
- Willelmus Pes van 4 bunders 13 sol. met Kerstmis.
- Tirricus van 4 b. 14 sol. met Kerstmis en 8 kapuinen.
- Franco de Bruxella van 4 bunders 13 sol. min 3 den. met Kerstmis en 2 kapuinen.
- Henricus Sagere van 3 bunders 6 sol. met Kerstmis en 3 kapuinen.
- Ingelbertus Molre van 1½ bunders 8 sol., 6 den. en 3 kapuinen met Kerstmis.

Alles tezamen 33½ bunders, gelegen *tum junta Weresrode*, (Westrode) *tum junta Ingelmarsdike*, dus in het noorden van Wolvertem.

Daar deze mansionarii vreesden dat ze, in gevolge verkoop of gebeurlijke uitwisseling met omliggende gronden zoals dit in die tijden regelmatig geschiedde - of door list of anderzins, zouden kunnen beroofd worden van de gebruikelijke tocht (*consuetia via*), die zij tot nu toe op deze gronden hadden, stelde de verkoper zich borg voor het behoud ervan.

Bepaald blijft dat de bewoners (*inquilini*) van vn. gronden tegenover de abdijs Grimbergen, als heer van het allodium van deze goederen, onderworpen blijven aan de rechten van de dode hand, ter gelegenheid van huwelijk en gebeurlijke vooreringen, zoals het gebruikelijk is met de andere bewoners van het allodium te Wolvertem.

Deze oorkonde werd verleend te Grimbergen in aanwezigheid van de prior van de abdijs, Gerardus, twee kanunniken van het convent, Mathias, pastoor van Strombeek, Henricus et Arnoldus, milites et fratres de Grimbergis; Goxuinus, miles de Saventhem, Walterus de Heienbeke en Gozuinus de Dilbeke.

Deze akte is vooral interessant om de rechtstoestand van de gronden. Deze zijn wel gewoon voor de tijd, maar zelden hebben wij er een beschrijving van als deze. Reeds vroeger handelden wij in een afzonderlijke bijdrage over de mansionarii van

(40) *Ag., Cart. I, nr. 59 en 60.* - Oorspr. cl. I, fase 6, met zegel van Walterus de Sottenghem.

de abdij onder Grimbergen en Amelgem. Soortgelijke mannen onder Wolvertem kenden wij toen nog niet, daar er in het abdijsregister van 1307 geen spraak van is (41). *Mansionarii* waren in de 12e-13e eeuw vrije lieden, die een *alloodiaal* goed in *erfpacht* uitbaatten, mits het betalen in natura, later vooral in geld, van een vergoeding (cijns) en bovendien aan de heer bepaalde werkprestaties op bepaalde tijdstippen (corweiden) verschuldigd waren. Ze hebben wel een verbann met de oorspronkelijke landindeling in *mansi*, elk 12 b. groot, die later vooral in de 12e-13e eeuw reeds onderverdeeld waren in kleinere stukken, zoals hier te Wolvertem, maar door hun respectievelijke oppervlakte nog aan de oorspronkelijke toestanden herinneren. Hier in het geval Wolvertem hebben wij het herhaaldelijk over de giften of verkopen van zulke mansi gehad en het bestaan ervan alhier nog in de 12e en 13e eeuw wijst nog zeer duidelijk op deze zeer oude landindeling. Maar deze mansionarii verwijzen niet alleen naar de landindeling, maar hier in deze teksten, zoals ook voor Grimbergen en Amelgem, naar de *mansio*, het erf zelf. Het is het erf dat primeert en waarvoor de heer van Wolvertem gans bijzondere voorzorgsmaatregelen treft, opdat het noch door latere verkoop of uitwisselingen met nabij gelegen gronden, zoals dit trouwens gebruikelijk was in die tijden, daar de driebouw hier nog klaarblijkelijk in zwang was, zijn oorspronkelijke erfelijke rechten zou verliezen. Hierop wijst het stuk van 1227 uitdrukkelijk door zijn eigen terminologie, die slechts zelden voorkomt, tenzij in soortgelijke akten.

Eerst hebben wij de door de heer van Wolvertem verleende waarborgen van *tocht* op uitdrukkelijke aanvraag - *formidarent*, vrezen, zegt de tekst - alle mogelijke voorzorgen worden genomen : verkoop, uitwisseling, *malicia aut frauda* zelfs. Het woordje *via* doet zonderling aan en is zeer zeldzaam in deze betekenis. Alleen blijkt uit de context dat het hier gaat om de *erftocht* - *consucta via* en *promisi quod viam quam idem mansionarii ad memorata bona usque ad tempus venditionis habuerant, et conservarem in posterum et ab aliis facerem conservari*. Het is werkelijk met nadruk dat de heer van Wolvertem hun erftocht waarborgt. Dit recht kenden wij tot heden niet door teksten uit onze gewesten en dient hier uitdrukkelijk vermeld te worden.

Tweedens hebben wij het herhaaldelijk gebruikt woord: *inquilini*, even zeldzaam in onze oorkonden als het voorgaande. Het is voorzeker de oude rechtsterm van zulkdanige cijnshouders. Bij het lezen van deze oorkonde zouden wij op deze plaats eerder de term *mansionarii* verwachten hebben, maar er staat duidelijk *inquilini*. Dit maakt dat, alhoewel zij zeer nauw verwand zijn met deze laatste en wij ten andere in onze uiteenzetting van dit begrip zijn vertrokken, ten einde het onderscheid te kunnen maken, hier te doen hebben met een andere reeks rechtspersonen.

(41) J. Verbesselt, Mansionarii, Meiseniers of Kossaten, ESB., jg. 1961, Overdruk.

Dit onderscheid ligt hem o.i. - zoals blijkt uit de tekst - in een nauwer verband met de heer; verband meer nog van feudale aard dan dit van de geëmancipeerde mansionarii van Grimbergen en Amelgem, die in 1223 en 1225 door toedoen van de heer van Grimbergen, een vrijer statuut kregen. Dit statuut hadden de *inquilini* van Wolvertem nog niet verkregen van hun heer. Diensvolgens bleven ze onderhorig aan de oude gewoonterechterlijke, meer feudale rechtstoestanden. Van daar nog hun naam: *inquilini*, en dat ze, niettegenstaande hun latere evolutie, volgens de volgende oorkonde van 1147, als dusdanig nooit in de registers van de abdij zullen opgetekend worden als *mansionarii*. Feit is wel dat hun onder de abdij komen, te gelijker tijd gebeurde als dit van de mansionarii van Grimbergen en Amelgem door toedoen van de grote abt Hescelo. Dit moeten wij onderlijnen, daar het een ganse evolutie kenschetst in de toenmalige rechtstoestanden en landbouweconomie. Voorlopig wordt er te Wolvertem nog niets veranderd door deze akte en blijft de oude toestand behouden. De vrees voor verandering spreekt echter uit de tekst - *formidarent* - . Eens onder Grimbergen gekomen, gaat de evolutie verder. Dit zullen wij merken in de oorkonde van 1247.

Tot besluit willen wij nog, aansluitend bij deze oorkonde, wijzen op de algemene toestand van Wolvertem. Wat gold voor deze *inquilini*, gold ook voor al de andere onder Wolvertem. De tekst zegt immers: *secundum consuetudinem aliorum inquilinorum in allodio de Wolverthem*. Het gaat er dus om een algemeen geldend rechtsstatuut binnen het allodium van Wolvertem. Bovendien verwijst de uitdrukking: *in allodio de Wolverthem* naar het oorspronkelijk statuut van de heren van Wolvertem. Zij hingen niet af, noch van de hertog, noch van de Berthouts of andere machtige heren. Gans Wolvertem, uitgenomen Meuzegem, is hun eigen erfgoed, patrimoniaal bezit. Dit onderstreept de voornaamheid van het huis van Wolvertem in de oudste tijden, de 11e en 12e eeuw. Het hoofd hiervan is Onulfus geweest, stichter van Dielegem abdij, verwant met de grote adel van Vlaanderen en Brabant. Derhalve kunnen wij niet genoeg de nadruk leggen op de voornaamheid van het oude huis van Wolvertem, dat nog op het eind van de 11e eeuw de gelijke was van een Wouter I, stamvader van de Berthouts. De zin *de allodio de Wolverthem* illustreert dit nog in de 13e eeuw.

In januari 1247 verkoopt vn. Walterus de Sottenghem, heer van Wolvertem een tweede deel cijnsgoed aan de abdij onder dezelfde voorwaarden als in 1227.

Hij noemt vooreerst de *debitores* op en de ligging van de stukken :

- 3 bunder van Petrus van Dale voor 2 sol. brussels en 2 hanen.
- 3 bunder van Gosuinus en Egidius de Dale, broeders, 8 sol. en 2 kapuinen.
- 3 bunder van Arnoldus Coman junior en Lambertus 3 sol.

- voor het deel van Arnoldus en 9 sol. voor het deel van Lambertus.
- 3 dagwand van Boidinus de Rothem (Rossem) voor 6 sol. en 4 kapuinen.
 - 14 bunder van «*fratrum domus Thuetonicorum de Mosengem*», d.i. het huis van Pitsenburg onder Mechelen - 4 sol. en 4 den.
 - 2½ bunder van Willelmus Godebout voor 4 sol., min 1 den. en 2 hanen.
- 3 bunder van de vrouw van Henricus de Wilre (het hof te Wilre onder Wolvertem) voor 8 sol. en 3 kapuinen.
- 8 bunder van Arnoldus Coman de oude voor 2 sol. en 2 kapuinen.
 - 1 dagwand van Johannes Parvus voor 4 solidi en 4 kapuinen.
 - 1 dagwand van Laia, waarvan hij niet *hereditarium sed annualem* cijns betaald. Dit is een nieuw ontgonnen stuk grond. De abdij kan hierover vrijelijk beschikken (42).
 - 1 dagwand van Henricus Rex voor 4 sol. en 4 kapuinen.
- Samen 40 bunder en 1 dagwand.

Bepaald wordt dat al deze *censuarii sunt hereditarii de dictis terris*, behalve Loia. Bepaald wordt ook dat al deze cijnslieden «*mansiones constructas habere tenentur super bona, qui singuli eorum tenent seu tenebunt, predictis fratribus de Mosengem, Johanne Paruo et Henrico Rege exceptis*. Dit blijkt een algemene regel te zijn, waarvan wij voor het eerst het spoor terugvinden in een tekst uit de 13e eeuw. De uitzondering voor het huis van Pitsenburg is verklaarbaar; voor de twee overige vatten wij de rede niet, maar deze heeft zeker een bepaalde uitleg. Al deze cijnsgronden houden, zoals wij voor 1227 verklaarden, eveneens verband met de oude indeling in mansi en dezer erfelijke rechtstoestand. De uitzondering voor het deel van zekere Loia wordt gewettigd door de nieuwere wijze van uitbating en de cijns van jaar tot jaar.

Onthouden wij vooral : bij elk soortgelijk cijnsgoed hoorde door de wet een huis.

De hierna volgende bepaling is van uitzonderlijke draagwijdte en geld als een soort *keure*, die vooral vanwege een heer in die periode merkwaardig is. Zij luidt een nieuw tijdperk in in een landelijke gemeente en wijst op de invloed van soortgelijke bepalingen in de vrijheidskeuren onzer steden uit de 12e - 13e eeuw. Alleen een groot vrijheer kon zulks verlenen en dit wijst nogmaals op de rol van het tot heden niet voldoende gekend huis van Wolvertem.

«*Cautum est etiam quod neque nos neque successores nostri dictis censuariis ullas penitus TALLIAS vel SERVITIA imponere poterimus vel exigere, nisi hujusmodi servitia ab aliis censuariis ad eadem bona pertinentibus, communiter recipiantur.*» Eenzelfde beschikking en gebod komt ook voor in art. 13 van de Keure van Laken.

(42) Ag., Oorspr. cl. I, fase 8.

Hierdoor worden ze ontslagen van de bijzonderste feudale verplichtingen, door de heren geheven van de grondhouders, d.z. vooral de belastingen en allerlei dienstbaarheden ten tijde van oorlog, van grote werken, enz. Alleen blijven behouden de gewone diensten, zoals waarschijnlijk het komen helpen bij de oogst, enz.

Het verwerven van deze vrijheden is een van de merkwaardigste vooruitgangen, vooral dan op het platteland, van de 13e eeuw, waarvan de censuarii van Wolvertem reeds vroeg hebben genoten, zelfs vóór de inwoners van Merchtem, die eerst in 1254 hun vrijheidskeure verkregen, maar dan in grotere mate.

Ook de abdij wordt vrijgesteld van alle erfelijke rechten voor vn. cijnsgoederen mits de betaling jaarlijks van 12 solidi brussels aan Walter van Sottenghem en zijn erfgenamen.

Tegenover de abdij blijven de vn. censuarii en hun opvolgers onderworpen aan de verplichtingen van de dode hand, en ter gelegenheid van huwelijken. Ook de vorderingen, zekere dienstbaarheden en gebruiken blijven eveneens behouden. Het *hogere dominium* en de gewoontelijke rechtspleging blijven aan de heer voorbehouden, d.z. de verplichtingen van alle inwoners van Wolvertem tegenover de dorpsheer en de schepenbank.

Naast de vertegenwoordigers van de abdij garanderen de schepenen van Wolvertem, o.a. Egidius de Werensrode (Westrode), de hoofdmeier van de hertog, de milites, de leenmannen, de abt van Dielegem en de heer van Merchtem, Hobosch deze verkoop.

Voorlopig zullen de cijnsgoederen nog een klein deel van de inkomsten van de abdij uitmaken, zolang ze rechtstreeks de uitbating van de hoven in handen houdt. Dit loopt tot het begin van de 14e eeuw, maar eens de jaren 1330-40 voorbij, zien wij dat de cijnsboeken steeds hoe langer hoe meer uitbreiding nemen om ten slotte te komen tot de pachtovereenkomsten. De vier oudste cijnsboeken van de abdij illustreren deze evolutie. Het oudste cijnsboek van het eind van de 13e eeuw noteert slechts een gering aantal cijnzen voor Novum Sartum. In dit van 1307 is het reeds groter, maar in deze van 1341 en ± 1353 is het aantal aanzienlijk groter geworden. De bijgevoegde nota's van na 1370 spreken reeds van de pachtovereenkomsten voor alle grote hoven van de abdij.

Opvallend is de geringe uitgestrektheid van de «*cultura nostra de Novo Sartum*» in het cijnsboek van 1307. Deze *cultura* bedraagt alsdan slechts 41 b. 2 dw. en 40 r. De vermelde cijnsgoederen onder Wolvertem lopen slechts over 4 b. 2 dw. 10 r. Samen 46 b. 0 dw. 50 r. Wij vragen ons af of de verkaveling in verschillende kleinere hoven niet reeds aan de gang is. Waar in de andere dorpen de oorspronkelijke *hofeenheid*, o.a. te Eversem, Amelgem en Woelmont, deze hofeenheid nog lang zal blijven voortbestaan, daar tegenover, menen wij dat in deze bosstreek de verkaveling, ingevolgt het rooien van de bossen, spoe-

dig een uitbreiding heeft genomen, zodat tal van nieuwe, kleinere hoven ontstonden. Dit is, menen wij, de voornaamste taak van de abdij geweest. Aldus heeft ze een grote rol gespeeld in de ontwikkeling van dit gewest. Deze verdienste kunnen wij niet genoeg onderlijnen.

Deze verkavelingspolitiek is o.i. echter noodlottig geweest voor het klooster van Nieuwenrode. Het verdwijnt ongemerkt, zoals het is begonnen. Volgens de geschriften van abt A. Spira (1543-1568) werd het opgeheven ten tijde van abt Gosuinus, vóór 1270, jaar waarin hij stierf. De zusters gingen hun laatste levensjaren slijten rond de kapel van Hasselt als *reclusae*, waar o.a. rond 1320 zusters Ida en Margareta stierven volgens het necrologium van de abdij. Andere weken uit naar de grote abdiyhoven, Amelgem en Eversem, om er de fratres, die er de uitbating verzorgden, te helpen (44).

Dit einde is een zonderling feit, waarover geen tijdgenoot in het abdiyarchieef een nota heeft nagelaten. Zoals wij hoger zegden was het te voorzien: zolang de abdij zelf grote welstand had, genoten de zusters er ook van. Zij leefden echter uit de handen van de abdij, die haar nooit een eigen statuut heeft verleend en waren aldus onderworpen aan het goedgevoelen van de abt. Daarenboven waren de recruteringsmogelijkheden niet groot. Alleen de inwendige abdiypolitiek heeft hun ontstaan en verdwijnen bepaald.

Tot op onze dagen is echter de plaats in haar oude vorm bewaard gebleven, waar ze eens hebben gewoond. Het was een rechthoekig blok, omgeven met wallen, waar nog, volgens de kaarten uit de 18e eeuw, het prachtig huis van de proost stond, omgeven door zeer uitgestrekte bossen (45). Het blijft nog altijd een typisch hoekje in de streek. Het oude Grimbergs hof « *Ide minnetraan* », in de omgeving gelegen, doet ons, alhoewel het met het klooster geen rechtstreeks verband heeft, steeds onwillekeurig denken aan de middeleeuwse nonnen, die eens te Nieuwenrode verbleven.

J. VERBESSELT

(43) *Ag.*, Cijnsboeken, cl. , nr. 60, 61.

(44) *Ag.*, *D.J. Delestré*, o.c., blz. 142.

(45) *Ag.*, Kaarten van 1713 en 1750.

Deze kaarten zijn merkwaardig omdat ze ons gedurende deze tijdspanne de ontwikkeling van dit gewest aantonen. Op de kaart van 1714 van J. Van Acoleyen hebben wij nog één oppervlakte bos ten noorden van het klooster van niet minder dan 110 bunders, alle onder Meise gelegen. Daarvan heeft één aaneengesloten stuk een oppervlakte van 76 bunders. Slechts aan de periferie liggen de landbouwgronden. Helemaal in de onderste hoek ligt het oude klooster met in het midden het spaans huis van de proost. Dit had een oppervlakte van 3 b. 3 dw. en 42 r. en vertegenwoordigt aldus een

Volksspelen

De folkloristen klagen dikwijls over het teloorgaan van oude gebruiken. Klagen helpt nochtans niet, want wanneer een gebruik sterft, is dat doorgaans het teken dat het geen weerklank meer vindt in het sociale leven of in de psychologie van de volksmens. Maar soms sterven gebruiken uit, omdat de animators ontbreken. Waar de animators zich blijven inzetten om een gebruik te bestendigen, blijft het volk zeer dikwijls de gebruiken trouw. Een treffend voorbeeld daarvan vinden we in het «ganzenrijden» omstreeks Vastenavond, in de Antwerpse Polder, en meer bepaald te Zandvliet, Berendrecht, Oorderen, Stabroek en Hoevenen. Dat gebruik lééft daar, zoals wellicht nooit te voren!

Ook met volksspelen is dat het geval. Wij hebben persoonlijk kunnen konstateren dat die oude kermisvermaken zowel de jeugd als de volwassenen blijven boeien, wanneer ze goed georganiseerd worden. Telkenjare hebben zo te Aarschot nog traditionele volksspelen plaats, die vele folkloristen reeds totaal opgedoekt menen. Op de nieuwe wijk «Stayland» b.v. amuseert men zich nog met zaklopen, masklimmen, eierlopen, strooplikken enzomeer. En we kunnen u verzekeren, dat zowel mededingers als toeschouwers er minstens evenveel plezier aan beleven, als ooit voordien het geval is geweest.

Konklusie? De folkloristen moeten zich niet alleen beijveren om de volksgebruiken te *bestuderen*, zij moeten ook de flinke mannen, die zich om het *instandhouden* van de gebruiken bekommeren, *steunen en voorlichten*. Er moet meer en inniger contact zijn tussen het volk en de volkskundigen. En zodoende zullen deze laatsten beter de psychologie van de handelende personages begrijpen, hun drijfveren, hun reakties en hun verlangens. Want het doel is niet zozeer de volksgebruiken op te tekenen, dan wel aan de hand van de verzamelde en geïnterpreteerde gegevens in de volksziel door te dringen en de wetten te formuleren, die het volksleven bepalen.

A. VAN HAGELAND

derde van een oude mansus. Voor de kapel hebben wij een schone dreef van 72 r. Verder noteren wij nog twee erven, respectievelijk van 1 dw. 92 r. groot, waarop een pachthof staat, en een van 1 dw. 37 r. groot, waarop een huis. Al het overige is omzeggens bos. Op de kaart van 1750 is reeds een groot deel bos gerooid. Dit duidt voor deze periode op nieuwe ontginningen, die zullen voortduren tot in vorige eeuw, wanneer wij het huidige uitzicht van de streek zullen aantreffen.

Ook in het noorden van Wolvertem is volgens de kaarten van J. Mottaer uit 1713 (*Ag. Grimbergen*) de toestand analoog aan deze van Nieuwenrode. De abdij heeft er nog 121 bunder goed, waarvan niet minder dan 93 bunder en 3 dagwand nog *de Groten Bosch* uitmaken. Aan de zuidzijde hebben wij eveneens twee pachthoven, maar dan veel uitgestrekter dan te Nieuwenrode. Het ene heeft een oppervlakte van 12 b. 1 dw. en 18 r., verdeeld in twee stukken van respectievelijk 8 b. 3 dw. en 3 b. 2 dw. en 18 r. Ook hier vinden wij de *mansus* weer of 12 b., onderverdeeld in 2/3 en 1/3. Het andere pachthof heeft een oppervlakte van 10 b. 3 dw. en 49 r., in één blok gelegen. Dit verwijst eveneens naar de oude wijze van uitbating in mansi.